

welke dynastie zou heersen over het territoriaal vorstendom Henegouwen. De geschiedenis van de Henegouwse abdijen van de zevende tot de twaalfde eeuw staat of valt met de kritische analyse van vooral heiligenlevens en enkele schaarse originele oorkonden. Dit heeft mevrouw Helvétius meesterlijk aangetoond. De stelling is onderbouwd: zoals Helvétius in haar besluit stelt, 'on ne saurait dissocier les fondations de communautés religieuses du contexte politique général dans lequel elles s'insèrent. Du reste, *au-delà de l'aspect spirituel évidemment capital* [cursief van mij], la vie de ces communautés demeurera étroitement liée à ce contexte durant tout le haut Moyen Age'.

Ergens kan ik mij niet van de indruk ontdoen dat het proefschrift van mevrouw Helvétius een blinde vlek vertoont tegenover het basisfeit dat het onderwerp ten gronde betrekking heeft op de stichting van abdijen, op een fundamenteel religieuze ervaring. Over wat deze stichtingen betekenen op het vlak van de spiritualiteit verneemt de lezer haast niets (behalve wat ik daarnet binnen het besluit cursiveerde). Op bladzijde 35 rept de inleiding even over de strijd die de regel van Benedictus voorziet voor elke monnik: behalve het weerstand bieden aan de bekeringen van *de pompa saecularis* ziet Helvétius enkel strijd om te overleven, strijd om te evangeliseren, om zichzelf op te leggen. Dan is er de strijd tegen overheden, zowel leken als kerkelijken, die de stichting in beslag willen nemen. Onmiddellijk gaat het over 'rapports de force'. Met geen woord rept Helvétius over de inwendige strijd die iedere religieuze roeping inhoudt, over de strijd met zichzelf, over de strijd om zich te onderwerpen aan de abt in wie de monnik Christus moet leren herkennen. Heb ik gelijk de reductie van de leefwereld van het spirituele tot een strijdtoneel waar louter technieken van machtsverwerving gelden als een anachronisme te ervaren, als een loutere projectie vanuit onze hedendaagse wereld? Ik hoop in een volgend boek van mevrouw Helvétius die vraag beantwoord te vinden.

Monique Vleeschouwers-Van Melkebeek

D. E. H. de Boer, E. H. P. Cordfunke, H. Sarfatij, ed., *Holland en het water in de Middeleeuwen. Strijd tegen het water en beheersing en gebruik van het water* (Publicatie van de stichting 'Comité Oud Muiderberg' LXXI, Muiderberg symposia VI; Hilversum: Verloren, Muiderberg: 'Comité Oud Muiderberg', 1997, 147 blz., ISBN 90 6550 259 9).

Dit mooi verzorgde boekje verschijnt als publicatie 71 van de stichting 'Comité Oud Muiderberg'. Het is een bundel artikelen gebaseerd op de voordrachten uitgesproken tijdens het zesde Muiderbergsymposium op 24 en 25 september 1993. Het thema 'Holland en het water' is op het symposium, zoals gebruikelijk in deze kring, breed en interdisciplinair aangepakt. Behalve de traditionele geschiedenis van de ontginning van West-Nederland en de daarmee nauw verbonden waterstaatsgeschiedenis, wordt ook aandacht besteed aan scheepsbouw, tolleren en visserij, en dit alles tussen circa 1000 en 1500.

Schoorl vat op erudiete wijze de ontwikkeling van het kustgebied tussen de Maas en het Vlie samen vanuit historisch-geografisch perspectief. Besteman geeft een overzicht van de occupatie en ontginning van de Noord-Hollandse veengebieden, waarbij hij de resultaten van grote opgravingsprojecten bij Assendelft, Medemblik en in Waterland op heldere wijze integreert, gesteund door uitstekende kaarten. In het artikel van Beenakker komt het ontstaan van de Westfriese Omringdijk en de opbouw van het beheer aan de orde. Henderikx behandelt het thema van de integratie van de dijkszorg en het binnenlandse waterbeheer. Hij trekt vergelijkingen tussen de ontwikkelingen in, enerzijds, het gebied van de Hollandse IJssel, Lek, Merwede en Oude Maas en, anderzijds, het Rijnland. Vlierman zet de opkomst van de kogge

aan het einde van de twaalfde eeuw af tegen de traditionele, tamelijk primitieve scheepsbouw in Noord-Europa. Belangrijk is het nieuwe materiaal geleverd door de scheepsarcheologische vondsten in de Zuiderzee. De bijdrage van Verkerk geeft aan hoe uit de eerste Karolingische tollens op de handel het laatmiddeleeuwse systeem van tollens is ontstaan. Hierbij wordt zowel aandacht besteed aan de natuurlijke verandering van waterwegen, als aan politieke en economische factoren, zoals de grafelijke handelspolitiek en concurrentie van kleine heren. De Boer geeft een inleiding op de visserijgeschiedenis, met de nadruk op de grote diversiteit van bronnen die beschikbaar zijn. Hij geeft aan dat de binnenvisserij voor de Middeleeuwen veel belangrijker is dan de (diep)zeevisserij, die immers pas vanaf 1400 met de haringvisserij opkomt. Hij gebruikt onder andere domeinrekeningen, waarin de inkomsten uit de zogenaamde sluisvisserijen op aal 20% tot 40% van de totale inkomsten van de betreffende rentmeester uitmaken. Borger rondt het geheel af met een beschouwing over de overgang van natuurlijke op kunstmatige waterkering. Hij wijst op het uitzonderlijk karakter van de Hollandse kustgeschiedenis in internationaal perspectief (Vlaanderen, Zeeland, Wadden), met name het ontstaan van een gesloten kust, zodat er noodzakelijkerwijs problemen met de uitwatering kwamen. Bovendien benadrukt hij het grote verschil in bestuurlijke ontwikkeling. In Holland benoorden het IJ werd de waterstaatszorg pas in de negentiende eeuw zover gecentraliseerd als bezuiden het IJ al in de hoge Middeleeuwen het geval was.

De auteurs zijn allemaal autoriteiten op hun gebied. Toch zijn ze beknopt en in de noten is doorgaans alleen de belangrijkste literatuur verwerkt. De redacteurs hebben hier ongetwijfeld veel toe bijgedragen. Het resultaat is dat deze zesde Muiderbergbundel op een zeer toegankelijke manier de laatste stand van kennis presenteert betreffende de relatie tussen Holland en het water. Het is een belangrijke bijdrage tot de uitwisseling van kennis tussen de diverse historische, maar in de praktijk toch moeilijk communicerende disciplines. Bovendien wordt met deze bundel een breder publiek dan alleen vakhistorici bereikt en dat is misschien nog wel een groter compliment.

P. van Dam

R. Opsommer, *'Omme dat leengoed es thoochste dinc van der weerelt'. Het leenrecht in Vlaanderen in de 14de en 15de eeuw* (Bewerkte dissertatie Katholieke universiteit Leuven 1993, Algemeen rijksarchief en Rijksarchief in de provinciën. Studia LX; Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1995, 895 blz., Bfl400,-).

Ce livre, issu d'une thèse de doctorat soutenue en octobre 1993 à la Katholieke universiteit Leuven, emprunte son titre au traité 'Leenrechten van Vlaanderen' (le moitié du quatorzième siècle), dont il reproduit ainsi la première phrase. Le ton est d'emblée donné: celui de la continuité entre la doctrine féodale flamande du bas Moyen Age et l'érudition en la matière d'un jeune historien flamand d'aujourd'hui. Toutefois, loin de fournir un décalque savant mais sec de ce vaste domaine, l'auteur interroge aussi et avant tout les réalités vécues, déployant ainsi sous les yeux du lecteur un véritable 'festival' de sources de terrain et d'écrits de praticiens.

Saisir 'het *vigerende* materiële leenrecht' (1,170: c'est nous qui soulignons). Tel est l'objectif avoué, avéré et atteint d'un travail rigoureusement bâti. Le noyau ('de kern') en est formé de cinq chapitres (3 à 7) exposant les voies par lesquelles on devient détenteur d'un fief: héritage, transport (à titre onéreux ou non), autres actes juridiques, sans oublier l'important volet des obligations contractées envers le seigneur. Le tout est encadré de pages non moins importantes où l'on nous dit ce que sont les fiefs, les liens vassaliques (fidélité et services) qui en fondent